

Received 28.05.2023	Review	JOTS
Accepted 20.06.2023		7/2
Published 05.09.2023		2023: 589-595

**Röhrborn, K. Der Buddhismus im Alttürkischen:
Ausgewählte Schriften von Klaus Röhrborn. Hrs. von
Şilfeler, G. & Özertural, Z. Wiesbaden: Harrassowitz
Verlag, 2023, pp. xvi+380. ISBN: 978-3-447-11983-2.**

Hasan İSİ*

Trabzon University (Trabzon/Turkey)
E-mail: hasanisi21@yahoo.com.tr

Klaus Röhrborn, 1938 yılında Almanya’da doğdu. Felsefe, İslamî İlimler ve Türkoloji alanlarında öğrenimler gören Röhrborn, Annemarie von Gabain’den ders almasıyla bir dönüm noktası yaşamıştır. Arapça, Farsça ve Türkçe gibi dilleri öğrenmesiyle birlikte, kısa bir süre Türkiye’de bulunan Röhrborn, tarihçiliği yanında Türkiye Türkçesinin sorunları, dil devrimi gibi alanlarda eserler ortaya koymasına rağmen, en çok da Uyguristik alanındaki eserleriyle bilinmektedir. Uyguristik alanında metin neşri ve metin neşrindeki sorunlarla ilgilenmekle birlikte, en önemli çalışmalarından birinin *Uigurisches Wörterbuch* projesi olduğu söylenebilir. Çok yönlü bir Uygurist olan Röhrborn, metin neşri ve sorunları gibi konular yanında, Buddha dini hakkında da incelemelerde bulunarak Budist Uygur dinî terminolojisi hakkında çeşitli makaleler yazmıştır (Uçar, 2017: 249-250, 252).

Röhrborn üzerine doğrudan onu ve yayınlarını ele alan dört çalışma söz konusudur.

1. Jens Peter Laut & Mehmet Ölmez. 1998. Bahşı Ögdisi: Festschrift für Klaus Röhrborn anlässlich seines 60. Geburtstags / 60. Doğum Yılı Dolayısıyla Klaus Röhrborn Armağanı, Freiburg/İstanbul.

* ORCID ID: 0000-0001-7269-3596.

2. Jens Peter Laut & Mehmet Ölmez. 2013. Doğumunun 75. Yılında Klaus Röhrborn. Türk Dili (733), 67-76.
3. Erdem Uçar. 2017. Klaus Röhrborn (1938-). Ed. Ahmet Buran. Türk Diline Gönül Verenler -Yabancı Türkologlar- içinde (ss. 249-255). Ankara: Akçağ Yayınları.
4. Zekine Özertural & Gökhan Şilfeler. 2019. Unter dem Bodhibaum. Festschrift für Klaus Röhrborn anlässlich des 80. Geburtstags überreicht von Kollegen, Freunden und Schülern. (Göttingen). V&R unipress.

Eldeki çalışma, Gökhan Şilfeler ve Zekine Özertural'ın 10 Ocak 2023 tarihinde 85 yaşına giren hocaları Klaus Röhrborn'un Eski Uygurca sahasında ortaya koyduğu seçme makalelerine ait kitabın tanıtımı üzerinedir. Tanıtımı yapılacak kitapta yer alan yazılar, hem Uygur Budizmi'nin sorunlu yanlarını çözüme kavuşturan hem de yeni kavram ve fikirlere dayanan niteliktedir.

Çalışma, şu bölümlerden oluşmaktadır:

Önsöz (s. ix-xii); Klaus Röhrborn'un 2019-2022 Tarihlerini Kapsayan Yayınları (s. xiii-xiv); 1. Bölüm: Uygur Budizmi'nin Temelleri (s. 1-139); 2. Bölüm: Eski Türkçe Metinlerde Uygur Budizmi (s. 141-326); 3. Bölüm: Uygur Budizmi'nin Özel Problemleri (s. 327-352); 4. Bölüm: Dizinler (s. 353-379).

Çalışmanın Önsöz bölümünde (s. ix-xii) ilgili çalışmanın K. Röhrborn'un 80. yaşında iken düşünüldüğü, 5 yıllık bir süre için (85. yaşında iken) 'armağan' hazırlamanın alışlagelmediği söylenerek farklı bir şey ortaya koymanın arzu edildiği Gökhan Şilfeler ve Zekine Özertural tarafından belirtilmiştir (s. ix). Çalışmanın hazırlayıcıları, Röhrborn'un son yıllarda Eski Uygur Budizmi'ne odaklandığını, Uygur Budizmi'nin dinî-tarihî yönünün araştırmacılarla çalışılmadığı, bu sebepten Röhrborn'un alandaki boşluğu doldurma adına, 'derinlemesine analiz' ile bu konuları çalıştığını ifade eder (s. ix). Özellikle Röhrborn'un Uygur Budizmi'ndeki 'karma' teorisi ile fikirlerinin dikkat çekici olduğunu belirten hazırlayıcılar, Röhrborn'un ortaya koyduğu çalışmalarla Uygur Budizmi'ni geleceğe taşıdığını belirtmektedir (s. ix). Röhrborn'un Uygur Budizmi'nin teorik yönleri üzerine ortaya koyduğu makalelerin kitaba dönüştürülme arzusunu bilen öğrencileri, hocalarını kırmayarak 85. yaş gününe yönelik bu çalışmayı hazırlayarak bu arzuyu somutlaştırmışlardır. Zikrettiğimiz bu açıklama, kitabın ortaya konuş hikâyesini de yansıtmaktadır.

Çalışmanın Önsöz bölümünde (s. ix-xii) çalışmayı hazırlayanlar, kitabın içeriği hakkında bilgiler vermiştir. Röhrborn'un 85. yaş gününe adanacak bu

eser, üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın ilk bölümü, en önemli bölümdür. Burada, Röhrborn'un *nirvāna*, *vijñāna* ve *Dört Yüce Gerçek* gibi kavramlardan hareketle, çeşitli Budist okullardaki fikirleri Uygur Budizmi'nde aradığı ifade edilmektedir. (s. x). İlgili eserin ikinci bölümünde, çeşitli Uygur harfli Budist eserlere dair fragmanların işleniş söz konusu iken, son bölümde ise çeviri Uygur edebiyatı hakkında bilgiler söz konusudur (s. x).

Çalışmanın *Klaus Röhrborn'un 2019-2022 Tarihlerini Kapsayan Yayınları* (s. xiii-xiv) bölümünde, Röhrborn'un 80. Yaş günü için hazırlanan 2019 tarihli çalışmada yer almayan ve sonraki yıllarda ortaya koyduğu çalışmalardan bahsedilmektedir. 2019-2022 yıllarını kapsayan bu yayınlar, Eski Uygurcanın çeşitli problemleri üzerine incelemelerden oluşmaktadır (s. xiii-xiv).

Çalışmanın *I. Bölüm*'ü (s. 1-139), 8 makaleden oluşmaktadır.

1. *Uygur Budizmi'nin Nirvana Öğretisi* başlığını taşıyan bu yazı (s. 1-39) çeşitli başlıklardan oluşmaktadır. Giriş ve Sonuç bölümü ile birlikte, toplam 6 başlıktan oluşan bu bölümde her başlık *nirvāna* kavramı temelinde işlendikten sonra, metafor olarak *nirvāna* öğretisine hizmet eden *arıg*, *artokrak*, *çınkértü çınlayu*, *odgurak*, *sukançig* kelimeleri incelenerek yazı sonuca bağlanmıştır (s. 30-37).

2. *Uygur Budizmi'nde Bilinç Öğretisi* başlığını taşıyan bu yazı (s. 40-59) çeşitli başlıklardan oluşmaktadır. *Giriş* ve *Sonuç* bölümü ile birlikte, toplam 5 başlıktan oluşan bu bölümde, her başlık Uyg. *bilig* kavramı temelinde 'bilinç' düzeyinde işlenmiş, metinde *adır-* ve *adra* sözcükleri arasındaki semantik bağlantı ile Uygurlardaki 'bilinç' anlayışı ortaya konmuştur.

3. *Uygur Budizmi'nde Karma Öğretisi* başlığını taşıyan bu yazı (s. 61-72), Özet ve Kaynakça bölümü ile birlikte 6 bölümden oluşmaktadır. Çalışmada, *nidāna*, *samsāra*, varlık formları (Skr. *gati*), önceki yaşamlar, günahları yok etme eylemleri gibi kavramlar üzerinden 'karma' öğretisinin Budist Uygurlardaki durumu ortaya konmak istenmiştir.

4. *Uygur Budizmi'nde Buddha ve Bodhisattvaların Soteryolojik (Kurtuluş Bilimi) Eylemleri* (s. 73-86) başlıklı yazı *Giriş*, *Sonuç* ve *Kaynakça* bölümleri ile birlikte, toplam 7 başlıktan oluşur. Çalışmada Eski Uygurca metinler tanıklığında, çeşitli

Budist öğreti kitaplarındaki Buddha ve Bodhisattvaların ‘kurtuluş bilimi’ açısından insanlara ve topluma yönelik faaliyetleri anlatılmaktadır.

5. *Çin-Budist Terminolojisinin Eski Türkçeye Alınışı Üzerine* (s. 87-96) başlıklı yazı 6 bölümden oluşmaktadır. Çalışmada AYS (Altun Yaruk Sudur) ve HT (Xuanzang Biyografisi) tanıklığında çeşitli Budist terimlerin Eski Uygurcadaki görünümünü ortaya konmuştur.

6. *Buddha'nın Ölümünden Sonra Budizm: Uygur Budizmi'nde Maitreya* (s. 97-114) başlıklı yazıda Hināyāna, Mahāyana ve Maitreya Budizmi hakkında genel bilgiler verilip Maitreya'nın Budist Uygurlardaki görünümünü çeşitli metinler tanıklığında ortaya konmuştur. İngilizce yazılan bu çalışmada, *avadāna* terimi temelinde Maitreya ele alınmıştır.

7. *Uygur Budizmi'nde Maitreya ve Amitābha* (s. 115-124) adlı yazıda Pekin'deki fragmandan hareketle, öncelikle Maitreya'dan bahsedilir. Devamında Klasik Uygur Budizmi'ndeki Maitreya ve Amitābha'ya dayalı değerlendirmeler yapılmaktadır.

8. *Uygur Sözlüğü'ne Göre Uygur Budizmi'nde Dört Yüce Gerçek* (s. 125-139) başlıklı yazıda, Dört Yüce Gerçek (Uyg. *tört kèrtü nom*) temelinde çeşitli Uygurca metinler aracılığıyla terimler ortaya konmuştur. Çalışmada, *Dört Yüce Gerçek* doğrultusunda *emgek kèrtü*, *emgek tergini*, *emgek öçmeki*, *sekiz tözün yol* vs. terimlerden hareketle, acıya dair tanımlamalar yapılmıştır.

Çalışmanın II. Bölüm'ü (s. 141-326), toplam 7 makaleden oluşmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde, Altun Yaruk Sudur'dan bir parça (*Caityastotra*), Āgama edebiyatından, Amitābha'ya dair neşredilen fragmanlar yer almaktadır.

1. *Eski Türkçe Altun Yaruk Sūtra'dan Caityastotra Metni* adlı yazı (s. 141-189) 7 başlıktan oluşmaktadır. Çalışmada öncelikle *caitya* kavramına dayalı saygıya, ilgili kavrama dair Budist literatüre, kavramın Eski Uygurcadaki yerine, Uygurca eserin yazarına, transkripsiyonuna ve Tibetçedeki muadiline yer verilmiştir. Her biri birbirinden kıymetli bu başlıklarda eserin terminoloji yönünden değerini artıran nokta, çalışmada yer alan ‘Notlar’ bölümünde çeşitli Uygurca teknik terimlerin işlenmesidir.

2. *Uygur Sözlüğü'ne Göre Uygur Budizmi'nde İki Bilgelik ve Üç Doğa* (s. 191-198) başlıklı yazı, Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur'un 6. Bölümünde yer alan söz

varlığına dayalı metinde öneme sahip *iki törlüg yæg bilge biligler* ve *üç törlüg tözler* kavramlarına dayalı değerlendirmelerden oluşmaktadır. Çalışmada ilgili terimler hakkında bilgi verilmekle birlikte, Eski Uygurca metnin transkripsiyonu ve Almanca tercümesi yapılmıştır.

3. *Ankara Etnografya Müzesi'ndeki Eski Uygurca Abitaki Fragmanları* (s. 199-222) başlıklı yazı Ankara Etnografya Müzesi'nde 13137 numarayla kayıtlı Amitābha Buddha'ya dayalı Eski Uygurca fragmanın neşrini içermektedir. Toplam 105 satırdan oluşan Abitaki metnin transkripsiyonu ve Almanca tercümesi yapılmakla birlikte, çalışmada ilgili fragmana dair sorunlar ve dinî terimler ele alınmıştır.

4. *İstanbul'daki Eski Türkçe Amitābha Edebiyatından Parçalar* (s. 223-252) başlıklı yazı, 9 bölümden oluşmaktadır. Çalışmada öncelikle Amitābha kültürünün Eski Türkçe metinlerdeki görünümüne, Eski Uygurca Abitaki metinlerine ve de İstanbul'daki Abitaki fragmanlarının tanıtımı yapıldıktan sonra, 105 satırdan oluşan ilgili fragmanın transkripsiyonu, Almancaya tercümesi ve 'Notlar' bölümüne yer verilmiştir.

5. *Stockholm Etnografya Müzesi'ndeki Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur'un İki Kayıp Yaprağı* (s. 253-268) başlıklı yazıda ilgili fragmanların tanıtımı, yapılan çalışmalar, içerik hakkında bilgiler verildikten sonra, 93 satırlık metnin transkripsiyonu ve Almanca çevirisi yapılmıştır. Çalışmada yer alan 'Notlar' bölümünde eserdeki sorunlu kısımlarla birlikte, dinî terminoloji hakkında da yorumlar yapılmıştır.

6. *Chü-yung-kuan'ın Stūpa Kapısı Üzerine Yazılmış Eski Türkçe Metni* (s. 269-313) başlıklı yazı, eldeki cildin kapsamlı eserlerinden biridir. Çalışmada Chü-yung-kuan'ın eserinin literatürdeki yeri, Eski Uygurcadaki görünümü, metnin içeriği hususlarında açıklamalar yapılmış, devamında ilgili metnin transkripsiyonu ve Almanca tercümesi yapıldıktan sonra, metne dair 'Notlar' bölümüne yer verilerek fragmanla alakalı sorunlu ibareler ve terimler işlenmiştir.

7. *Eski Türkçe 'Söylem Sūtrası' ve 'Nivāpa Sūtra'* (s. 317-326) başlıklı yazı, *II. Bölüm*'ün son yazısıdır. İlgili bölüm, ikiye ayrılmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde, 'Söylem Sūtrası' hakkında değerlendirmeler yapılarak devamında ilgili metnin transkripsiyonu, Almanca tercümesi ve notlar bölümüne yer verilmiştir (s. 317-323). Çalışmanın ikinci bölümü, *Nivāpa Sūtra* üzerinedir. İlgili

bölümde, metin hakkında bilgiler, fragmanın özellikleri, metnin transkripsiyonu, Almanca tercümesi ve 'Notlar' bölümü yer almaktadır (s. 324-327).

Çalışmanın III. Bölüm'ü, *Uygur Budizmi'nin Özel Problemleri* (s. 327-352) başlığıyla 4 yazıdan oluşmaktadır.

1. *Orta Asya (Budist) Geleneğinde Buddha Śākyamuni'nin Doğum ve Ölüm Yılı* (s. 327-330) başlıklı yazı, Reşîdüddin'in *Câmi'u't-tevârîh* adlı eserinden hareketle, Buddha'ya dair kayıtlardan bahsetmektedir.

2. *Şiņko Šāli ve Uygurlarda Tercüme Faaliyetleri* (s. 331-337) başlıklı yazıda HT (Hsüan-tsang Seyahatnamesi) temelinde Şiņko Šāli ve Uygurlarda tercüme faaliyetleri anlatılmakla birlikte, bu tercüme üzerine görüşte bulunan Zieme vs. gibi isimlere değinilmiştir.

3. *Eski Türkçe Maitrisimit Tiyatro İçin Bir Ders Kitabı Mıdır?* (s. 339-344) başlıklı yazıda, *körünç* ifadesi özelinde Maitrisimit adlı eserde 'tiyatro' türüne dair bilgiler ele alınmaktadır.

4. *Nāgārjuna'nın Mahāprāñidhāna Adlı Eserinin Eski Türkçe Versiyonu* (s. 345-352) başlıklı yazıda, Guru Nāgārjuna'nın ilgili eserinin Eski Uygurca metinlerdeki yeri ortaya konmuştur. Bir metin neşrinden ziyade, ilgili eseri çeşitli pasajlarla tanıtmayı hedefleyen çalışma, metnin genel durumuna yönelik bilgiler vermesi bakımından değerlidir.

Çalışmanın *Dizinler* bölümü (s. 353-379), üç başlıktan oluşmaktadır ve her bir indeks eserde yer alan makalelerdeki terimlere aittir. Çalışmanın ilk dizininde (s. 353-360), hem Sanskritçe hem de Almanca terimler yer almaktadır. Dizin, genel itibariyle Budist terimlerin Almanca karşılıkları şeklindedir. Çalışmanın ikinci dizininde (s. 361-369), Sanskritçe terimler yer almaktadır. Bu terimler, aynı şekilde seçme makalelerde yer alan ifadelerdir. Çalışmanın üçüncü dizininde (s. 371-379), hem birebir Türkçe çevirinin ürünü hem de ödünçleme ilişkilerinin ürünü Eski Uygurca terimler yer almaktadır. Bu yönüyle, ilgili eserin *Dizinler* bölümü, zengin bir söz varlığını içermektedir. Ele alınan dinî terimler noktasında Uygurca dinî terimler daha baskındır, diyebiliriz.

Netice itibariyle ortaya koyduğu çeşitli yazılar ile Eski Uygurca alanına yeni bir soluk getiren kıymetli Hocamız Klaus Röhrborn'a sağlık ve esenlik dolu bir ömür diler, eldeki cildi titizlikle bir araya getiren talebelerine teşekkürü borç biliriz.

Oom suvasdi sidam ad maᅇgal bolzun

“Oᅇ svasti siddham! Kut ve Őans getirsin!”

Kaynakça

Laut, J. P. & Ölmez, M. (1998). *BahŐi Ögdisi: Festschrift für Klaus Röhrborn anläŐlich seines 60. Geburtstags*. Freiburg/İstanbul.

Laut, J. P. & Ölmez, M. (2013). Doğumunun 75. Yılında Klaus Röhrborn. *Türk Dili*, 733, 67-76.

Özertural, Z. & Şilfeler, G. (2019). *Unter dem Bodhibaum. Festschrift für Klaus Röhrborn anläŐlich des 80. Geburtstags überreicht von Kollegen, Freunden und Schülern*. (Göttingen). V&R Unipress.

Uçar, E. (2017). Klaus Röhrborn (1938-). In Buran, A. (Ed.), *Türk Diline Gönül Verenler -Yabancı Türkologlar* (s. 249-255). Ankara: Akçağ Yayınları.